

Rövşən Yerfi

təsinə göndərilən məktubdur. 23 iyun 1905-ci ildə yazılan həmin məktubda Naxçıvan şəhər sakini Cəlil Məmmədquluzadənin ərizəsi əlavə olunmaqla onun redaktorluğu ilə Tiflisdə "azərbaycan ləhcəsində" "Novruz" adlı qəzet buraxmaq istəyinə icazə verilməsi Senzura Komitəsindən xahiş edilir (f.306, siy.1, sax.vah.3, vər.26).

Görünür, az keçmir, növbəti il, o, şəkilli, satirik jurnalın yaradılmasına daha çox üstünlük vermişdir. İlk nömrəsi 1906-cı il aprelin 7-də çıxan "Mol-

məktubla məsləhət görür (f.311, siy.1, sax.vah.317, vər.1-3).

1920-ci ilin iyun ayında C.Məmmədquluzadə ailəsi ilə birlikdə Təbrizə köçmüş, 1921-ci ildə orada "Molla Nəsrəddin" in 8 nömrəsini çap etmişdir. "Ölülər" əsəri Təbrizdə tamaşaya qoyulmuş, həmin dövrdə Cənubi Azərbaycanda realist-satirik ədəbiyyat və mətbuat inkişaf etmiş, karikaturla sənətinin meydanı genişlənmişdir.

1922-ci ildə Bakıya gələn jurnalın nəşrini davam etdirmiş, "Maarif və mədəniyyət", "Şərqi qadını" və sair mətbuat orqanlarında fəaliyyət göstərmişdir. Redaktoru olduğu "Yeni yol"

Əbədiyaşar ədib

Cəlil Məmmədquluzadə-155

Böyük satirik, ədib Cəlil Məmmədquluzadə - məşhur "Molla Nəsrəddin" ədəbi məktəbinin banisi və ideya rəhbəri, kiçik hekayələr ustası, qüdrətli dramaturq və publisistdir. Eyni zamanda Azərbaycanda və Yaxın Şərqi-də ilk feminizmin əsasını qoymuş ictimai xadimdir.

la Nəsrəddin" jurnalının nəşrinə başlamaqla Cəlil Məmmədquluzadə Azərbaycanda, eləcə də türk-müsəlman dünyasında ilk dəfə satirik jurnalistikanın əsasını qoydu. Bu jurnal vasitəsilə Mirzə Ələkbər Sabir, Nəriman Nərimanov, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev, Məmməd Səid Ordubadi, Ömər

qəzeti vasitəsi ilə latın qrafikasının tətbiq olunmasına çalışmışdır. 1926-cı ildə Azərbaycan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin üzvlüyünə namizədliyə qəbul olunmuşdur.

Cəlil Məmmədquluzadə əsərlərini lirik, epik, dramatik növlərdə, həm nəsrə, həm də nəzmlə yazmışdır. Onun bədii nəsr ədəbiyyatımızda yeni ədəbi hadisə idi. Yazığının publisistikasında da azərbaycançılıq mövzusu özünəməxsus yer tutur. Belə əsərlərində işlətdiyi təxəllüs "Molla Nəsrəddin" idi.

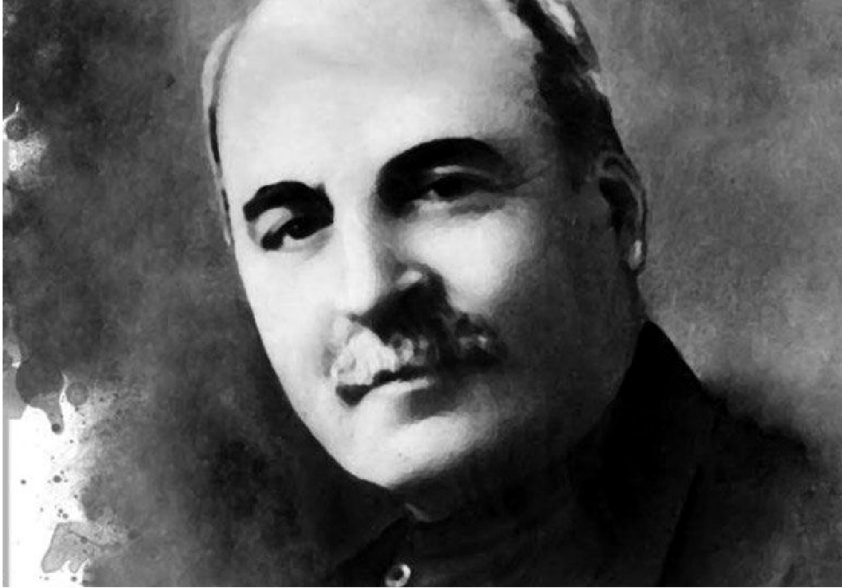
Cəlilin bədii irsinin əsas xüsusiyyətləri zəhmətkeş insanların taleyinin təsviri, milli oyanış və dirçəlişə çağırış, yığcamlıq, sadə dil və üslubdan ibarətdir. Onun "Poçt qutusu", "Qurbanəli bəy!" kimi hekayələri, "Ölülər" komediyası, "Anamın kitabı", "Danabaş kəndinin məktəbi", "Dəli yığıncağı" kimi dram əsərləri Azərbaycan realizmində özünəməxsus şərəfli, əbədiyaşarlıq qazanmışdır. Dram əsərləri Azərbaycan dramaturgiyasının inkişafında tamam yeni bir mərhələ təşkil edir. M.F.Axundzadənin janrca drama yaxın olan komediyalarından fərqli olaraq, Cəlilin komediyaları faciəvi xarakter daşıyan tragikomediyalardır.

Tragikomediya faciə (tragediya) və komediya xüsusiyyətlərini üzvi surətdə özündə cəmləşdirən dramatik əsər, faciəyə və komik hadisələrin, əhval-ruhiyyənin üzvi surətdə birləşməsidir. Ədəbiyyatımızda tragikomediyanın ən görkəmli nümayəndəsi Cəlil Məmmədquluzadədir. "Ölülər" tragikomediyası ilə ədəbiyyatda cəhəlt dünyasının qatı dumanlarının parçalanması başlanır. "Ölülər" mənəvi əsərəti, fanatizmi yixib dağıdan, Azərbaycan və ümumən türk-müsəlman dünyasının mövhumat əsarətindən xilas davasında atılmış atom bombası qədr təsirli və dahiyənə bir əsərdir.

1928-ci ildən sovet cəmiyyətinin sərt ideoloji terroruna məruz qalan yazıçı 1931-ci ildə "Molla Nəsrəddin" jurnalının baş redaktoru vəzifəsindən imtina etmişdir.

Böyük ədib 4 yanvar 1932-ci ildə vəfat etmiş və Bakıda dəfn olunmuşdur. Onun əsərləri bir çox xarici dillərə tərcümə olunmuşdur. Haqqında sənədli və bədii film çəkilmiş, "Ölülər" komediyası və ondan çox hekayəsi ekranlaşdırılmışdır. "Ölülər" operası (Vasif Adıgözəlov) yazılmışdır. 1967-ci ildə bir rayon və şəhər onun şərəfinə Cəlilabad adlandırılmış, Naxçıvan Dövlət Musiqili Dram Teatrına və Naxçıvan Dövlət Ədəbiyyat Muzeyinə adı verilmiş, Bakıda Ədəbiyyat muzeyinin eyvanında, Naxçıvanda və Cəlilabadda heykəlləri ucaldılmışdır.

Milli özünü dərkən, təfəkkürün əsas simalarından biri olan Cəlil Məmmədquluzadənin ən böyük abidəsi isə əbədi olaraq xalqın ürəyindədir.

O, 10 fevral 1869-cu ildə Naxçıvan şəhərində anadan olmuşdur. İlk təhsilini əvvəlcə mollaxanada, sonra isə üçsinipli Naxçıvan şəhər məktəbində almışdır. 1887-ci ildə Qori Müəllimlər Seminariyasını bitirmiş, İrəvan quberniyasının Uluxanlı, Naxçıvan mahalının Baş Noraşen (indiki Şərur rayonunda Cəlilkənd), Nəhrəm kəndlərində müəllimlik etmişdir (1887-1897). Kəndlərdə müəllim işlədiyi illər ədibin gələcək yaradıcılığı üçün zəngin material vermişdir.

İlk mətbu əsəri 1902-ci il martın 2-də Bakıdakı "Kaspi" qəzetində çıxmış məqaləsidir. 1889-cu ildə yazdığı "Çay dəstgahı" alleqorik manzum dramı isə onun ilk dram əsərlərindəndir. Bu əsərlə, o, ədəbiyyatımıza manzum alleqorik pyes janrını gətirmişdir. Bir sıra kiçik hekayələrini, "Kışmış oyunu" komediyasını və "Danabaş kəndinin əhvalatları" povestini də həmin dövrdə yazmışdır.

1903-cü ildən Tiflisdə nəşr edilən "Şərqi-Rus" qəzeti redaksiyasında işləmişdir. Cəlil Məmmədquluzadənin yazıçı və jurnalist kimi püxtələşməsində "Şərqi-Rus" qəzeti və onun redaktoru M.A.Şaxtaxtlinin mühüm rolu olmuşdur. "Poçt qutusu" adlı əsəri, "Kışmış oyunu"; Lev Tolstoydan tərcümə etdiyi "Zəhmət, ölüm və naxoşluq" hekayələri ilk dəfə bu qəzetdə dərc edilmişdir.

Xalqının maariflənməsini özünün həyat amalı seçən yazıçı "Molla Nəsrəddin" jurnalından əvvəl qəzet nəşr etmək istəmişdir. Onun adı çəkilən, Azərbaycan Dövlət Tarix Arxivində qorunan sənədlərdən biri bu haqda bəhs edilən, Qafqaz Canişinliyi Dəftərxanasından Qafqaz Senzura Komit-

Faiq Nəmanzadə, Əli Nəzmi, Əliqulu Qəmküsər kimi yazıçı və jurnalistlərlə möhkəm ideya-yaradıcılıq əlaqəsi yarandı. Dahi mütəfəkkirin təbliğ etdiyi dərin demokratizm və azadlıq ideyaları jurnala ümumxalq məhəbbəti, bəynəlxalq aləmdə böyük nüfuz qazandırdı. Çar hökuməti onu tez-tez məhkəmə məsuliyyətinə cəlb edir, "Qeyrət" mətbəəsində axtarılar aparır, bəzən də "Molla Nəsrəddin" in nəşrini dayandırır.

Səlil Məmmədquluzadə ilə bağlı daha bir sənəd onun 28sentyabr 1917-ci ildə, "Molla Nəsrəddin" jurnalının rəsmi vərəqəsində Qafqaz Tədris Dairəsi İdarəsinin Komissarlığına öz xətti ilə yazdığı məktubdur. Məktubun əvvəlində 1906-cı ildən Tiflisdə nəşr olunan "Molla Nəsrəddin" jurnalının ictimai, ədəbi dəyəri təqdim edilir. Məktəblərin milliləşdirilməsi ilə tədris müəssisələrində təhsil alan müsəlman tələbələrin öz ana dilində mütaliə vasitələrinin yaranması zərurəti qeyd edilir. Bu baxımdan, o, "Molla Nəsrəddin" jurnalının məktəblərdə abunəsinin təşkilini tövsiyə edir. Sözüünə qüvvət kimi Yelizavetpol xalq məktəbləri müdiriyyətinə aid məktəblərdə jurnala 118 nüsxə abunə yazılışını misal göstərir.

Redaktor-naşir jurnalla yanaşı "Usta Zeynal", "Qurbanəli bəy", "İranda hüriyyət", "Poçt qutusu", "Nigarançılıq" adlı şəkilli kitabçalarını da Komissarlığın diqqətinə çatdırır.

Bu müraciətdən sonra, Komissarlıq 10oktyabr 1917-ci ildə Zaqafqazıyanın kişi və qadın tədris müəssisələrinin rəhbərlərinə məktəblər üçün jurnala abunə olmağı, kitabçaları isə məktəb kitabxanalarına almağı yazılı